

ברכת אשר

מֵאֲשֶׁר שָׁמְנָה לַחֲמוֹ וְהוּא יִתֵּן מֵעַדְנֵי מְלֶךְ: (בראשית מט כ.)¹

וְלֹאֲשֶׁר אָמַר בְּרוּךְ מִבְּנֵי אֲשֶׁר יְהִי רְצוֹי אֲחִיו וְטַבֵּל בְּשִׁמּוֹן רְגָלוֹ: בְּרָזַל וּנְחָשֶׁת מִנְעֻלָּיִךְ וּכְיָמֶיךָ דְבִבְאָדָּ: אֵין כְּפֹאֵל יִשְׂרוּן רַכֵּב שְׁמִים בְּעֶזְרֶךָ וּבְגֹאֲוֹתוֹ שְׁחָקִים: (דברים פרק לג כד-כו.)²

וְתֹאמְרוּ לֵאמֹר בְּאֲשֶׁרֵי כִי אֲשֶׁרוֹנֵי בְּנוֹת וְתִקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲשֶׁר: (בראשית ל יג.)³

בראשית רבה ק יב לשון אחרת – שרשרת ברכות

"וזאת אשר דבר להם אביהם" (בראשית מט כח). "יעקב" אין כתיב כאן, אלא "אביהם" - עתיד אדם אחד כיוצא בו לברך אתכם, וממקום שפסקתי הוא מתחיל, שנאמר: "וזאת אשר דבר". כיון שעמד משה פתח ב"זאת", שנאמר: "וזאת הברכה" (דברים לג) ... במה שסיים להם יעקב אביהם פתח להם משה. אמר משה: "מזקנים אתבונן" (תהלים קיט ק) - יצחק כשבירך את יעקב, במה חתם? "ויקרא יצחק אל יעקב" (בראשית כח א). ואף יעקב במה שפסק אביו משם התחיל, שנאמר: "ויקרא יעקב אל בניו" (מט א) וחתם כשבירך ב"זאת": "וזאת אשר דבר אביהם". ממקום אשר פסק, משם התחיל משה "וזאת הברכה". ובמה חתם משה? "אשר יך ישראל" (דברים לג כט), ואף דוד כשבא לומר תהילה, ממקום שפסק משה משם התחיל: "אשרי האיש" (תהלים א א). הוי: "מזקנים אתבונן".⁴

רש"י בראשית מט כ – עושר השמן

מאשר שמנה לחמו - מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן,⁵ שיהיו זיתים מרובים בחלקו, והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה: "וטובל בשמן רגליו" (דברים לג כד), כמו ששנינו במנחות (דף פה ב) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו'.⁶

רד"ק בראשית פרק מט כ – מאשר ...

מאשר – באומרו במ"ם נראה כי על מקצת ארצו אמר שתהיה שמנה, ולחמו הוא ארצו, כי היא המוציאה לחם, והלחם כלל לכל מאכל, והיה בארצו זיתים לרוב. וכן אמר משה "וטובל בשמן רגליו" וכן שאר פירות ארצו היו שמנים: והוא יתן מעדני מלך - לפי שארצו תהיה שמנה ישלח מפירותיה למלכים למעדן.⁷

¹ לברכה קצרה של משפט אחד זוכה אשר מיעקב, בדומה לגד שלפניו ונפתלי שאחריו. וכך גם בזבולון ולמרבית הפלא גם בברכת הבן האהוב בנימין. מן הסתם יש לדרוש באילו בניו מאריך יעקב בברכה ובאילו הוא מקצר, ואנו נתמקד הפעם בברכתו של אשר שהגם שהיא של פסוק אחד, עושר ואושר רב טמונים בה. וכבר זכינו לדון בברכת **ראובן, יששכר, שמעון ולוי**.

² משה ממשך במקום בו פסק יעקב, בברכת השמן והעושר החומרי, אך מוסיף לו ברכה מיוחדת החותמת את ברכת השבטים כולם. ונחלקו הפרשנים שם, אם פסוקים אחרונים אלה הם של אשר בלבד או של כל השבטים, ראו שם, וראו קריאת התורה בשמחת תורה.

³ נזכרו ברקע את קריאת שמו של אשר ע"י לאה אימו. בפרשתנו, אביו יעקב מברך אותו בעושר, כפי שנראה בהרחבה בהמשך, ומשה ממשיך ברכה זו. אבל כבר הקדימה לאה את שניהם וקראה לו אושר. והמשותף לכולם הוא: חוזק.

⁴ כבר עמדנו על מוטיב זה של שרשרת הברכות העוברת מאב לבן, מדור לדור וממנהיג למנהיג, בדברינו **ברכת אברהם** בפרשת תולדות (שם התעכבנו על השיטות השונות לגבי אברהם עצמו, אם הוא בשרשרת המברכים או לא. שהרי לא כתוב בתורה שברך את יצחק), כך גם בדברינו **וזאת הברכה** בפרשת וזאת הברכה. הסיום כאן הוא ב"אשר", שבא מברכת משה שחותם את שבטי ישראל בברכת אשר (הברכה אשר יך ישראל היא כמובן על כל השבטים, אבל אין להתעלם מסמיכותה לברכת אשר שחותמת את כולם). נחזור ונציין שהשרשרת של יעקב ומשה, ששניהם מברכים בשמן ובעושר חומרי, מתחילה בלאה שנותנת לו את השם אשר מלשון אושר. תזכורת וברכה שהעושר החומרי ילך עם האושר הנפש והרוחני, ועכ"פ שלא יעיב עליו.

⁵ נראה שכוונת רש"י שהמאכלים, כגון לחם, היו מתובלים בשמן. ראו רשב"ם שמסביר: "מאשר שמנה לחמו - כי מאשר היו מביאין שמן זית ומטגנים מאכלם בשמן". אבל רבי בחיי בן אשר (!) בפירושו כאן מסביר שהשמן עצמו הוא המאכל.

⁶ בדומה לכך מפרש רש"י גם בברכת אשר של משה בפרשת וזאת הברכה (דברים לג כד), שם הוא מוסיף ששפע שמן זה עשה אותו רצוי לאחיו ושבנותיו היו נאות. כנראה בגלל השמן. ראו יחזקאל פרק טז פסוק יג: "וּדְבַשׁ וְשֶׁמֶן אֶכְלֶתָ וְתִיפִי בְמֵאֵד מְאֹד וְתִצְלַחִי לְמְלוּכָה", המקשר גם הוא השמן עם יופי ומלוכה. ולהלן נראה את הסיפור בגמרא מנחות על שפע השמן של נחלת אשר ואת יופי בנותיו של אשר שנמשחו בשמן (כנראה מילדותו).

⁷ רד"ק מתעכב על המ"ם של "מאשר" שהיא פתיחה ייחודית לברכת אשר. בכל שאר השבטים, מתחילה הברכה בשם השבט: ראובן בכורי אתה, שמעון ולוי אחים, יהודה אתה יודוך אחיך וכו', ורק בברכת אשר מתווספת האות מ"ם לשם: מאשר. מ"ם זו מה עושה? לדברי רד"ק, באה למעט שלא כל נחלתו של אשר הייתה שמנה. ראו פירוש אבן עזרא שנדרש גם הוא לעניין זה ומציע "הנכון בעיני שמארץ אשר יבוא לחם ושמן", היינו מ"ם הייחוס. רבי בחיי בן אשר הולך בדרך בדיוק הפוכה לזו של רד"ק ואומר אדרבא, המ"ם מאשר איננה הגבלה על ארצו של אשר, אלא בדיוק ההפך: "אבל יתכן לומר בטעם תוספת המ"ם שבא להורות על הפלגת הדבר. כי

חזקוני בראשית פרק מט – הקשר לשבת גד

"מאשר שמנה לחמו" - לפי שלא בירך גד הוא אומר כך: יותר משל אשר, תהיה שמנה לחמו של גד, לפי שארצו מקום מרעה למקנה. "והוא יתן מעדני מלך" - לא מפני שארצו של אשר גרועה, אלא גם הוא אשר יתן מעדני מלך. ואף על פי כן, תהיה ארצו של גד טובה הימנה. דבר אחר: מתוך ארצו של אשר תהיה שמנה לחמו של גד עם שאר שבטי ישראל. שהרי מאשר היו מביאים שמן זית ומטגנין מאכלן בשמן. וכן אמר משה "ברוך מבנים אשר", בני ישראל יברכוהו ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו.⁸

בראשית רבה צט יב פרשת ויחי – בנות אשר נאות

"מאשר שמנה לחמו" - שבנותיו נאות, שנאמר (בראשית ל) כי אשרוני בנות, וכן הוא אומר: "יהי רצוי אחיו" - בבנותיו. "והוא יתן מעדני מלך" - שבנותיו ראויות למלכות, שנאמר: "המלבישן שני עם עדנים" (שמואל ב א).⁹

מסכת מנחות דף פה עמוד ב – שפע השמן של נחלת אשר

תנו רבנן: "וטובל בשמן רגלו" (דברים לג כד) - זה חלקו של אשר, שמושך שמן כמעין. אמרו: פעם אחת נצרכו להן אנשי לודקיא בשמן, מינו להן פולמוסטוס אחד,¹¹ אמרו לו: לך והבא לנו שמן במאה ריבוא.¹² הלך לירושלים, אמרו לו: לך לצור. הלך לצור, אמרו לו: לך לגוש חלב.¹³ הלך לגוש חלב, אמרו לו: לך אצל פלוני לשדה הלז, ומצאו שהיה עוזק תחת זיתיו.¹⁴ אמר לו: יש לך שמן במאה ריבוא שאני צריך? אמר לו: המתן לי עד שאסיים מלאכתי, המתין עד שסיים מלאכתו. לאחר שסיים מלאכתו, הפשיל כליו לאחוריו והיה מסקל ובא

אין צריך לומר שתהיה הברכה בריבוי השמן בחלקו של אשר, כי אם גם בשאר הארצות תמצא ברכת ריבוי השמן מחלקו של אשר, וזה טעם תוספת המ"ם כי ממנו שפע השמן, ומאתו יובל לשאר הארצות". ראו גם פירוש אור החיים שמפליג עוד בשבחו של אשר ואומר: "אולי שיכוין לומר כי השגה זו מאמצעותו השיג אותה. והוא אומר מאשר וגו' פירוש מצדו או מצד זכותו או מצד השתדלותו". מאמצעותו - מעצמו בלשונו היום. ופירוש צרור המור (רבי אברהם ב"ר יעקב סבע, תלמיד ר' יצחק די ליאון, ספרד מאה 15) מוסיף: "ואין המ"ם נוספת. ופירוש מאשר, לעצמו ולזולתו והוא שמח בחלקו". מאשר = מאושר. ומשה יוסיף בפרשת וזאת הברכה, מאושר ורצוי לאחיו.

⁸ חזקוני ופרשנים אחרים שנראה, מקשרים את המ"ם של "מאשר" עם ברכתו של גד שהיא פסוק קודם, ברכה סתומה ולא ברורה ("שלא בירך גד"). בפירוש השני, חוזר חזקוני לפרשנות הקלאסית שאשר הוא המבורך וממנו יוצאת הברכה גם לגד, אבל הפירוש הראשון הופך את כל משמעות הפסוק שלנו כאילו הוא ברכה לגד ולא לאשר! חזקוני איננו יחיד, בדרך זו הולך גם פירוש אברבנאל לפסוק שאומר: "וטעם מ"ם מאשר, הוא שארץ אשר אינה ארץ חיטה. אבל שָׁמְנָה חלקו של גד הנזכר מאשר, רוצה לומר מארץ אשר והוא, רוצה לומר גד, יתן לאשר מעדני מלך". וכך גם דעת זקנים מבעלי התוספות: "גד גדוד יגודנו. ואם תאמר: כיון שיהיו לו חיילות במה יפרסם? שהרי צריך עושר גדול! על כן כתיב אחיו: מאשר שמנה לחמו, שיהא עשיר יותר מאשר ויוכל להספיק מזון לכל חיילותיו". לחמו של גד עשיר מזה של אשר. אבל פירוש צרור המור, הגם שהוא מצטרף לקשר גד-אשר הולך בדרך שונה: "מאשר שמנה לחמו. סמך אשר לגד לפי שהיו אחים ולא רצה להפסיק ולהכניס ביניהם לנפתי. וכן סמכו לגד לפי שגד מאס בארץ חמדה זבת חלב ודבש ונשאר בארץ טמאה. ואשר אחיו היה להפך שנכנס לארץ טובה ורחבה ושמנה". אשר הוא ההוכחה שאין צורך לפזל לארצות סמוכות וניתן למצוא את העושר בפיתוח נכון של הארץ. ובמפת נחלות השבטים, עכ"פ, היו גד ואשר רחוקים ביותר.

⁹ ורשב"ם על הפסוק מסביר שמעדיני מלך הוא "מס של שמן שהיו גובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם". אבל המדרשים מפרשים את "מעדיני מלך" באופן נעים יותר. ראו תנחומא ויחי סימן יג: "מאשר שמנה לחמו שבנותיו נאות, שנאמר: באשרי כי אשרוני בנות, וכן הוא אומר: ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו (דברים לג) ע"י בנותיו. והוא יתן מעדני מלך שבנותיו ראויות למלכות". ובפסיקתא זוטרתא בראשית פרק ל: "ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות. א"ר לוי: שהיו בנותיהם של שבט אשר נאות כמותו, והיו נשואות לכהנים ולמלכים שנמשחו בשמן המשחה בשמן זית". השמן מיפה את האדם, כפי שראינו בפסוק מיחזקאל לעיל (ובמגילת אסתר), השמן הוא גם סמל המלכות. בנותיו של אשר נשאו למלכות שנמשחת בשמן, בזכות יופיין שבא ממשיחה בשמן.¹⁰ "תנו רבנן" זה הוא מדרש ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שנה, על הפסוק: "וטובל בשמן רגלו".

¹¹ Jastrow מסביר עפ"י המילה היוונית אַפִּימְלִיטִיס שפירושה שליח, נציג, ממונה.

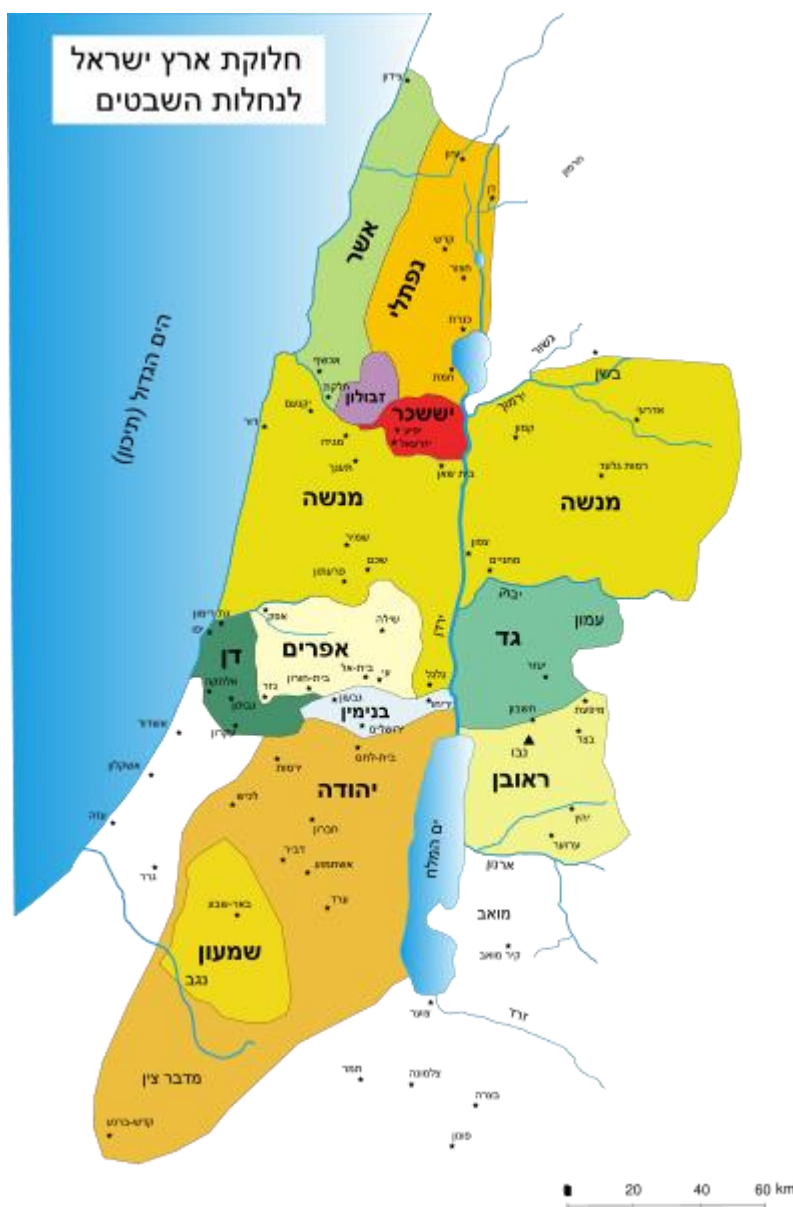
¹² מאה ריבוא זה מיליון ונראה שהכוונה לסכום כספי לא לכמות של שמן. בכל מקרה, נראה שהסיפור הוא על דרך ההפלגה.

¹³ זיהו גוש חלב עם נחלת אשר שהיא בגליל המערבי ומפרץ חיפה בימינו, כפי שעולה מסיפור זה, לא תואם את גוש חלב (גיש) המוכרת לנו היום וכל היודע דבר אודות עניין זה אנה יחכימו. ראו גם במשנה שם (פרק ח משנה ג, לא תואם את סדר המשניות שבתלמוד) את אזכור העיר תקועה שהיא "אלפא לשמן" שממנה היו מביאים שמן למנחות בבית המקדש. ושם גם רשימת המקומות מהם היו מביאים סולת ויין לבית המקדש: "מכמס ומזוניחה אלפא לסולת ... קרותים והטולים אלפא לייין". הזיהוי "אלפא" בצורת האות הראשונה ביוונית, נמצא ע"ג חותמות. את העיר תקועה הגלילית יש שמזהים עם חרבת שמע שממזרח למירון והיא על גבול נחלת אשר ונפתלי. אך בגמרא שם, שתי שורות לפני התחלת הציטוט שהבאנו, מזהים את תקוע (או תקועה) שהיא נחלת אשר, עם העיר תקוע של האישה החכמה שיואב הביא על מנת לשכנע את דוד לחזיר את אבשלום מגלותו (שמואל ב פרק יד): "וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה - מאי שנא תקועה? אמר רבי יוחנן: מתוך שרגילין בשמן זית, חכמה מצויה בהן". מקובל יותר לזהות את תקועה של האישה החכמה עם העיר תקועה המוכרת לנו יותר שבחבל יהודה, ליד מבצר הרודיון. ואולי הדברים קשורים גם לחנוכה שעל פי המסורת לקח שבעה ימים להביא שמן טהור חדש - מה שמתאים יותר לתקוע שבנחלת אשר ולא זו שביהודה. וכל היודע דבר אודות נושא זה, אנה יחכימו גם בזאת (או ישלח אלינו את האישה החכמה ונשאל אותה היכן היא גרה).

¹⁴ עוזק הוא עודד, בעיקר, כך נראה, סביב עצים וגפנים. ראו ישעיהו פרק ה פסוקים א-ב: " ... כָּרְם הָיָה לִי לְיָדַי בְּקֶרֶן בֵּן שָׁמֹן: וְעֵצֵהוּ וְיִסְקְלֵהוּ וְיִטְעֵהוּ שֶׁרֶק וְכו' ". האדם אליו נשלחו אנשי לודקיא לקנות שמן נראה להם כפועל פשוט ולא כבעל מטעי זית רבים.

בדרך.¹⁵ אמר לו: יש לך שמן במאה ריבוא? כמדומה אני ששחוק שחקו בי היהודים. כיון שהגיע לעירו, הוציאה לו שפחתו קומקמום של חמין ורחץ בו ידיו ורגליו, הוציאה לו ספל של זהב מליאה שמן וטבל בו ידיו ורגליו, לקיים מה שנאמר: "וטובל בשמן רגליו". לאחר שאכלו ושתו, מדד לו שמן במאה ריבוא. אמר לו: כלום אתה צריך ליותר? אמר לו: הן, אלא שאין לי דמים. אמר לו: אם אתה רוצה ליקח קח, ואני אלך עמך ואטול דמיו. מדד לו שמן בשמונה עשר ריבוא. אמרו: לא הניח אותו האיש לא סוס ולא פרד ולא גמל ולא חמור בארץ ישראל שלא שכרו. כיון שהגיע לעירו, יצאו אנשי עירו לקלסו, אמר להם: לא לי קלסוני אלא לזה שבא עמי, שמדד לי שמן במאה ריבוא והרי נושה בי בשמונה עשרה ריבוא, לקיים מה שנאמר: "יש מתעשר ואין כל, מתרושש והון רב" (משלי יג ז).¹⁶

מפת השבטים ונחלת שבט אשר מתוך אתר ויקישיבה

¹⁵ הפשלת הכלים (הבגדים) לאחור במטרה שלא יתקלקלו מצמחים ואבנים וגם סיקול האבנים תוך כדי הליכה בדרך, לא מצביעה על עשירות מופלגת, לפיכך תמה השליח שבא מלודקיא אם אמנם יש לאותו פלוני כל כך הרבה שמן למכור. ראו גמרא ערכין טז ע"ב שהפשלת כלים היא גם עניין של ביזוי. ראו גם תענית כג ע"ב על אבא חלקיה שהיה מפשיל את בגדיו שהיו מושאלים ונפצעו ברגליו. ראו פירוש רש"י בגמרא שם: "יש מתעשר ואין כל - שנוהג בעצמו כעשיר ואין לו כלום. מתרושש - ויש נוהג כעני ויש לו הון רב כגון זה שהיה עשיר גדול והוא עושה עבודת שדהו בעצמו כמו עני". (שלא כמו פירושו על הפסוק בספר משלי). לאמר, שאנשי שבט אשר היו אנשים עשירים, אך צנועים ולא הבליטו את עשירותם כלפי חוץ. מה שאולי עשה אותם מאושרים יחד עם עשירים.

שבת שלום
חזק חזק נאשר ונתחזק
מחלקי המים